

A posztmodernizmus meztelen!
Alan Sokal – Jean Bricmont: Intellektuális impostorok
(Intellectual Impostures) könyvének recenziója

RICHARD DAWKINS

Az Ördög Káplánja

Válogatott tanulmányok

A mű eredeti címe:

A Devil's Chaplain. Selected Essays by Richard Dawkins.

Edited by Latha Menon

A fordítás a Weidenfeld & Nicolson (London)

2003. évi kiadása alapján készült

Fordította: Angster László

Hungarian translation © Angster László, 2005

Kiadta 2005-ben a Vince Kiadó,

az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók

és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

(1027 Budapest, Margit körút 64/b)

A kiadásért a Vince Kiadó igazgatója felel

Felelős szerkesztő: dr. Pesthy Gábor

Nyomdai előkészítés: CAD Bt.

A borítót Ghost eredeti tervének felhasználásával

Kálmán Tünde készítette

A borítón lévő kép © REX/Sipa (Photo:Olympia)

A szerző fotója a hátsó borítón Lalla Ward felvétele

Nyomta és kötötte: Kaloprint Nyomda Kft., Kalocsa

ISBN 963 9552 48 8

Alan Sokal és Jean Bricmont: *Intellectual Impostures* (London, Profile Books, 1998.) c. könyvéről írt recenzió; az USA-ban *Fashionable Nonsense* címmel adták ki (New York, Picador USA, 1998). Magyarul: *Intellektuális impostorok: posztmodern értelmiségek visszaélése a tudománnyal* címmel jelent meg (Typotex, Budapest, 2000). *Nature*, 394 (1998. július 9.), 141-143. o.

Tegyük fel, hogy van egy intellektuális szélhámos, akinek nincs semmi mondanivalója, de erős vágyat érez arra, hogy sikeres legyen a tudományos életben, klikket szervez és tiszteletteljes tanítványokat gyűjt maga köré, és azt szeretné, hogy cikkeit a diákok a világ minden táján sárga szövegkiemelővel szenteljék meg tiszteletük jeléül. Milyen irodalmi stílusban kell magát kifejeznie? Biztosan nem tisztán és világosan, mivel az egyszerűség megmutatná a tartalom hiányát. Akkor lenne esélye, ha valami ilyesmit írna:

Tisztán láthatjuk, hogy nincs bi-univokális összefüggés a lineáris kifejezési lánc vagy archi-írás – amely a szerzőtől függ – és e között a multireferenciális, multidimenzionális gépies katalízis között. Az arányok szimmetriája, a keresztirányúság, expanziójuk szenvedő, nem diszkurzív jellege: e dimenziók együttesen eltávolítanak minket a kirekesztett közép logikájától, és megerősítenek az ontologikus binarizmus elutasításában, amit már előzőleg is kritizáltunk.

Ez egy idézet Félix Guattari pszichoanalitikustól, az egyik divatos francia „entellektüeltől”, akit oly kiválóan pellengérezett ki Alan Sokal és Jean Bricmont *Intellektuális impostorok (Intellectual Impostures)* című ragyogó könyvében. A könyv múlt évi franciaországi megjelenése szenzációnak számított, és most angolul is megjelent a javított, teljesen átírt változat. Guattari még sokáig folytatja ebben a stílusban, és Sokal és Bricmont véleménye szerint „emberemlékezet óta ez a legbriliánsabb mélange, amit tudományos, áltudományos, és filozófiai zsargonból szőttek”. Guattari közeli munkatársának, a néhai Gilles Deleuze-nek hasonló tehetsége volt az íráshoz:

Először is, a rendkívüliség-események megfelelnek a heterogén sorozatoknak, amelyek egy olyan rendszerbe szerveződnek, amely se nem stabil, se nem instabil, hanem „metastabil”, és egy olyan potenciális energiával vannak felruházva, amelyben a sorozatok közti különbségek eloszlanak... Másodsorban, a rendkívüliségeknek van egy autoegységessülési folyamatuk, amely mindig mobil, és oly mértékben kimozdult a helyéről, hogy a paradox elem keresztezi a sorozatokat, és arra készíti őket, hogy rezonáljanak, összevonva a hasonló rendkívüli pontokat egyetlen véletlenszerű pontba; az összes kibocsátást, az összes kockavetést egyetlen dobásba.

Ez Peter Medawar egy korábbi megjegyzését juttatja az eszembe, mikor egy bizonyos francia intellektuális stílust jellemzett (és miközben olvassuk, vegyük észre, hogy Medawar saját elegáns és tiszta prózája milyen ellentétben áll vele):

A stílus – de micsoda stílus! – elsőrendű fontosságú tárgyá vált. Szerintem öntelt, nagyvilági és beképzeltséggel teli. Valóban emelkedett ugyan, de ez engem inkább a balettra emlékeztet, ahogy időről időre megdermed egy-egy kitartott pózban, mintha a kitörő tapsot várná. Ennek sajnálatos hatása volt a modern gondolat minőségére is...

Medawar egy más helyen ugyanezt veszi célba, más szögből:

Meg is tudom határozni a világos gondolat ellen indított suttogókampány kezdetét. A Times Irodalmi mellékletének hasábjain megjelent egy strukturalizmusról szóló írás, melyben a szerző azt állította, a mélységük okán zavaros és tekervényes gondolatokat a legjobban a szándékoltan homályos és nehezen értelmezhető prózában lehet kifejezni. Micsoda eszetlen, abszurd gondolat! Egy légós tisztet juttat eszembe, aki Oxfordban, a háború alatt azt javallotta, amikor az erős holdfény kezdte gyengíteni a civilek elsötétítéssel kapcsolatos fegyelmezetségét, hogy vegyünk fel sötét szemüveget. Ő azonban csak viccnek szánta az egészet.

Ezt Medawar 1968-as Lecture on 'Science and Literature' című írásából idéztem, amit újra megjelentetett a Pluto's Republic (Pluto köztársasága)¹ könyvében. Medawar ideje óta a suttogókampány harsányabb hangra kapcsolt.

Deleuze és Guattari olyan könyveket írtak, és olyan könyvek írásában vettek részt, melyeket az ünnepeelt Michel Foucault „a legjobbak legjobbjai között” emlegetett, és mint mondta: „Egy napon talán e századot deleuze-iként fogják emlegetni.” Ám Sokal és Bricmont megjegyzi, hogy

E szövegekben csupán néhány érthető mondat található, melyeknek egy része banális, más része pedig téves. Néhányra ezek közül kitértünk a lábjegyzetekben. Ami a többit illeti, az olvasóra bízunk az ítéletet.

Az olvasónak azonban nehéz dolga van. Nem kétséges, hogy vannak olyan gondolatok, amelyek olyan mélyek, hogy legtöbbször nem is értené azt a nyelvet, amelyen ki lehet ezeket fejezni. Ám az sem kétséges, hogy olyan nyelv is van, amely azért érthetetlen, hogy elrejtse a valódi gondolat hiányát. De honnan ismerhetjük fel ezeket? Mi van akkor, ha egy szakértő szemnek kell eldöntenie, hogy a király valóban meztelen-e? A mi esetünkben, honnan tudhatjuk meg, hogy a divatos francia „filozófia”, melynek követői és élharcosai szinte elfoglalták az amerikai tudományos élet fontosabb pozícióit, egy eredendő mély dolog vagy csak szélhámosok és sarlatánok üres retorikája?

Sokal és Bricmont a New York University és a University of Louvain fizikaprofesszorai. Kritikájukat csak azokra a könyvekre korlátozták, amelyek vették

¹ P. B. Medawar: *Pluto's Republic* (Oxford, Oxford University Press, 1982).

a bátorságot, hogy a fizika és a matematika eszköztárához nyúljanak. Ezen a területen biztosak lehetünk benne, hogy tudják, mit beszélnek, és ítéleteik mindig egybehangzóak, mint például Lacan esetében, akinek nevét sok bölcsészkaron mélyeséges tisztelet övezi Amerikában és Nagy-Britanniában is, részben kétségtelenül azért, mert úgy tesz, mintha valóban értene a matematikához:

...bár a tömörség jegyében Lacan jó néhány matematikai kulcsszót használ, önkényesen keveri ezeket, a jelentésükre való legcsekélyebb tekintet nélkül. A tömörség általa adott „definíciója” nemcsak hamis, hanem tökéletes badarság.

Továbbmenve, idézik Lacan egyik igencsak figyelemreméltó okfejtését:

Így ezt a jelentést algebrai módszerrel számíthatjuk ki a következők szerint:

$$\frac{S \text{ (kijelentő)}}{s \text{ (kijelentett)}} = s \text{ (a kijelentés)}$$

$$\text{Ha } S = (-1), \text{ az eredmény } s = \sqrt{-1}$$

Nem kell ahhoz matematikusnak lenni, hogy lássuk, milyen nevetséges ez az egész. Aldous Huxley egyik figuráját juttatja eszembe, aki Isten létét azzal bizonyította be, hogy számokra osztotta fel a nullát, miáltal a végtelent származtatta valahonnan. A következő okfejtésben, amely a maga nemében teljesen tipikus, Lacan oda lyukad ki, hogy a merevedésre képes szerv

...egyenértékű a fentebbi jelentés $\sqrt{-1}$ eredményével, azzal a jouissance-szal, hogy kijelentésének koefficiensével helyreállítja a hiányzó kijelentő funkcióját (-1).

Nem kell Sokal és Bricmont matematikai szakértelme ahhoz, hogy felismerjük: e dolog szerzője szélhámos. De nem lehet, hogy akkor, amikor nem tudományos témákról beszél, hitelesen szól? Ám annak a filozófusnak, akit azon kaptunk, hogy a péniszt négyzetgyök mínusz eggyel teszi egyenlővé, már nem hiszek el semmit, főként, ha olyan dolgokat emleget, amelyekről én semmit sem tudok.

A feminista „filozófus”, Luce Irigaray szintén azon szerzők egyike, akinek Sokal és Bricmont egész fejezetet szentelt. Könyve egy szakaszában – amely meglehetősen hasonlít Newton Principiá-jának (a „megerőszakolás kézikönyvének”) közismert feminista leírására – Irigaray azt állítja, hogy az $E=mc^2$ egy „szexista egyenlet”. Miért? Mert „a fény sebességének előjogokat biztosít más sebességekkel szemben, amelyek pedig létfontosságúak a számunkra” (a kiemeléssel a fogalmazásra kívánom felhívni a figyelmet). A szóban forgó gondolatrendszerre éppilyen tipikus példa Irigaray tézise a folyadékok mechanikájáról. A folyadékok, tudvalevőleg,

méltánytalanul mellőzve voltak. A „maszkulin fizika” a merev, tömör dolgoknak biztosít előjogokat. A szerző Amerikában megjelent könyvének előszavát író Katherine Hayles elkövette azt a hibát, hogy újrafogalmazta Irigaray gondolatait (viszonylag) érthető nyelven. Így aztán akadálytalanul bámulhatjuk a királyt, és láthatjuk, hogy igen, valóban meztelen:

A szilárd testek fizikájának előjogait a folyadékok fizikájával szemben, a tudomány csődjét a szabad áramlás leírása terén annak tulajdonítja, hogy a folyékonyt a nőiséggel lehet azonosítani. Míg a férfiaknak olyan nemi szervük van, amely kiáll és megmerevedik, a nőknek olyan nyílás van a testükön, amely menstruációs vért és hüvelyváladékot bocsát ki magából ... Ebből a szemszögből nézve nem csoda, hogy a tudomány nem volt képes a turbulencia sikeres modelljének megalkotására. A turbulens áramlás problémája azért nem megoldható, mert a folyadékokról (és a nőkről) alkotott fogalmakat úgy alakították ki, hogy azok szükségszerűen tagolatlan maradékhoz vezessenek.

Nem kell fizikusnak lennünk ahhoz, hogy rögtön kiszagoljuk az ilyen érvelés ostoba abszurditását (ez a hangnem azóta túlságosan is megszokott lett), ám Sokal és Bricmont segíthetnek abban, hogy megtudjuk, miért olyan bonyolult kérdés a turbulens folyadékok áramlásának fizikája (miért olyan nehéz megoldani a Navier–Stokes-egyenleteket).

A fentiekhez hasonló stílusban, Sokal és Bricmont megmutatja, hogy Bruno Latour összekeveri a relativizmust a relativitással, leleplezi Lyotard „posztmodern tudományát”, a Gödel-tétel, a kvantumelmélet és a káoszelmélet előre megjósolható, széles körben terjedő téves értelmezéseit. A neves Jean Baudrillard csak egy azok közül, akik a káoszelméletet igen hasznosnak találták olvasóik elkápráztatására. Még egyszer, Sokal és Bricmont abban segít nekünk, hogy megfejtsük az alkalmazott trükköket. A következő mondat egy „olyan gondolat, amelyet a tudományos terminológiából építettek föl, de a tudomány szempontjából jelentés nélküli”:

Lehet, hogy a történelmet magát egy kaotikus folyamatnak kell tekintenünk, amelyben a gyorsuló idő véget vet a linearitásnak, és az akceleráció által gerjesztett turbulencia végleg elfordítja a történelmet a végcéljától úgy, ahogy a turbulencia eltávolítja az okokat a következményektől.

Többet nem idézek, mert ahogy Sokal és Bricmont mondják, Baudrillard szövege „fokozatos crescendóban halad a teljes nonszensz felé”. Ismét felhívják az olvasó figyelmét a „tudományos és áltudományos terminológia burjánzására, olyan mondatokba illesztve, amelyek legjobb tudásunk szerint is híján vannak minden jelentésnek”. A Baudrillard-ról szóló összegzésük bármely itt kritizált, Amerika-szerte

ünnepelt szerzőről szólhatna:

Összességében, Baudrillard munkáiban a tudományos terminológia pazar bőségét lehet felfedezni, melyet e szavak jelentésének teljes figyelmen kívül hagyásával alkalmaz, ráadásul olyan kontextusban, amelyben e kifejezések kimondottan irrelevánsak. Még ha metaforaként értelmezzük is, nem lehet tudni, hogy e szavak milyen szerepet töltenek be, hacsak nem az a céljuk, hogy a szociológiával és a történelemmel kapcsolatos közhelyszerű megfigyeléseknek kölcsönözzék a megalapozottság látszatát. Mi több, a tudományos terminológiát tudományon kívüli kifejezésekkel keveri, és mindkettőt egyforma hanyagsággal kezeli. Ha már mindent elolvastunk tőle, azon töprenghetünk, vajon mi maradna Baudrillard gondolataiból, ha valaki lerántaná róla a jótékonyan takaró verbális leplet?

De hát nem épp a posztmodernnek állítják magukról, hogy ők csupán „játszanak”? Hát nem éppen az filozófiájuk legfontosabb pillére, hogy „anything goes”, akármi jó? Hogy nincs abszolút igazság, és minden leírt dolognak egyforma az értéke, és nincsenek privilegizált álláspontok? Ha elfogadjuk a relatív igazságról szóló álláspontjukat, nem igazságtalan dolog számon kérni rajtuk a szavakkal való játszadozást, és az olvasókkal üzött apró tréfákat? Talán igen, de akkor azon kell elgondolkodnunk, hogy írásaik miért ilyen elképesztően unalmasak. A pléhporfájú ünnepélyesség és hivalkodás helyett a játékoknak nem kellene legalább szórakoztatóknak lenniük? Vagyis, ha csak viccelődnek, miért reagálnak olyan visító zavarodottsággal, amikor valaki rajtuk köszörüli a nyelvét? Az Intellektuális imposztorok megalkotása Alan Sokal egyik briliáns tréfája volt, ám e merész csíny megdöbbenő sikerét nem köszöntötték örömteli kuncogással, ahogy azt a dekonstruktív játékok mestereitől remélhattük volna. Nyilvánvaló, hogy intézményesülve már senkinek sem olyan vicces, ha valaki megpiszkálja e megrögzött fecsegőket.

Mint ahogy az sokak számára ismert, Sokal 1996-ban cikket nyújtott be az amerikai Social Text folyóiratnak, melynek címe A határok transzregressziója: a kvantumgravitáció transzformatív hermeneutikája felé volt. A dolgozat az elejétől végéig értelmetlen badarság, a posztmodern metalocsogás gondosan kimunkált paródiája volt. Sokalt Paul Gross és Norman Lewitt könyve, a Higher Superstition: the academic left and its quarrels with science (Magasabb rendű babona: a tudományos ellenzék és a tudománnyal folytatott vitái) inspirálta a cikk megírására, egy olyan könyv, amely megérdemli, hogy Britannia-szerte is ismertté váljon, mint ahogy Amerikában már sokan ismerik. Sokal alig hitte el, amit olvasott; követte a posztmodern irodalomra vonatkozó referenciákat, és azt találta, hogy Gross és Lewitt semmit sem túlzott. Elhatározta, hogy tesz ez ellen valamit. Gary Kamiya szavaival

élve:

Bárki, aki már megpróbált átgázolni e kegyesen népbutító, zsargonnal teletömött szenvelgő szóáradaton, amely manapság a bölcészek között „haladó” gondolatként aposztrofálja magát, az tudja, hogy ennek előbb-utóbb meg kellett történnie: néhány tiszta fejű tudós néhány nem-is-olyan-titkos jelszóval felfegyverkezve („hermeneutika”, „transzgresszív”, „lacani”, „hegemónia”, hogy csak néhányat említsünk) tökéletes áldolgozatot készíthet, és benyújthatja egy *au courant* folyóiratnak, amely el is fogja fogadni azt ... Sokal írása pont a megfelelő kifejezéseket használta. A legmenőbb emberektől idézett. Jól megadta a vétkeseknek (fehér emberek, a „valódi világ”), megtapsolta az arra érdemeseket (nők, általános metafizikai elmebaj) ... És az egész egy komplett, hamisítatlan ökörség – ami valahogyan elkerülte a Social Text nagyhatalmú szerkesztőinek figyelmét, akiknek most ugyanazt az émelyítő érzést kell megtapasztalniuk, ami a trójaiakat fogta el azután, hogy becibálták azt a szép nagy ajándék lovat a városukba.

Sokal dolgozatát a szerkesztők valószínűleg váratlan ajándéknak tekintették, mivel egy fizikus mondta el mindazt a szépet és jót, amit hallani akartak: támadást intézett a „posztracionalizmus egyeduralma” és az olyan divatjamúlt elképzelések ellen, mint a valódi világ létezése. Nem tudták, hogy Sokal minden képzeletet felülmúló módon teletömte a cikkét ordító tudományos tévedésekkel, olyanokkal, amelyeket bármely referens, aki általános iskolai szinten ismeri a fizikát, azonnal észrevehetne. A szerkesztők, Andrew Ross és mások, elégedetten nyugtázták, hogy Sokal ideológiája egybecseng az övékkel, és valószínűleg megtisztelve érezték magukat, hogy a szerző az ő munkáikra hivatkozott. A szerkesztés e szégyenletes példája azonnal meghozta számukra az 1996-os irodalmi anti-Nobel-díjat.

Az arcukra száradó tojásmaradványok és feminista elkötelezettségük dacára ezek a szerkesztők a tudományos élet arénájának domináns hímszei. Andrew Ross a lehető legfaragatlanabb hűbérúri öntudattal képes ilyeneket mondani: „örülök, hogy végeztem az angol tanszékekkel. Egyrészt, mert utálok az irodalmat, és az angol tanszékeken egyre több olyan ember van, aki imádja.” Aztán itt van a leginkább a jehukra emlékeztető önelégültség, mikor így kezdi az egyik, „tudományról szóló tanulmányokat” tartalmazó könyvét: „Ezt a könyvet azoknak a tudománytanároknak ajánlom, akikkel sohasem volt dolgom. Csak nélkülük voltam képes arra, hogy megírjam.” Ő, és a hozzá hasonló „kulturális és tudományos” bárók nem ártatlan excentrikus emberek egy harmadrendű állami főiskolán. Sokan közülük Amerika legjobb egyetemlein szereztek maguknak professzori állást. Az ilyen emberek ülnek a különféle bizottságokban, nekik van a legnagyobb befolyásuk a fiatal tudósok lehetőségeire, akik lehet, hogy titokban valódi tudományos karrierről ábrándoznak az

irodalom vagy mondjuk az antropológia területén. Mivel sokan beszéltek nekem erről, tudom, hogy vannak olyan kutatók, akik szívesen kitalálnának, ha volna merszük hozzá, de a félelem meggátolja őket ebben. Számukra Alan Sokal valódi hősként jelenik meg, és ezt senki sem vitatja, akinek egy csepp humorérzéke és igazságérzete van. Az is segít – bár ez nem tartozik szorosan ide –, hogy Sokal baloldali elkötelezettsége mindenki számára megkérdőjelezhetetlenül hiteles.

Híres beugratásának utórezgéseként még egy írást küldött a Social Text folyóiratnak, amelyet előre láthatóan visszautasítottak, így másutt jelent meg. Sokal ebben megjegyzi: a számos féligazság és téves következtetés mellett eredeti cikkében voltak olyan, „nyelvtanilag helyes mondatok, melyeknek az égvilágon semmi értelmük nem volt”. Sajnálkozik, hogy nem írt még több ilyet: „Keményen dolgoztam, hogy előállítsam ezeket, de az inspiráció kivételes pillanatait leszámítva azt kellett tapasztalnom, hogy ehhez egyszerűen nincs tehetségem.” Ha paródiáját a mostani időkben írta volna, bizonyára kisegítette volna őt szorult helyzetéből a Posztmodern Generátor nevű, virtuóz számítógépes program, amelyet a melbourne-i Andrew Bulhak készített. Ha ellátogatunk a <http://vwww.elsewhere.org/cgi-bin/postmodern/internetoldalra>, a program spontán generál egy szöveget nekünk, hibátlan grammatikával; egy pompás új posztmodern diskurzust, olyant, amilyent azelőtt még senki sem látott. Nemrég megnéztem ezt a honlapot, és engem egy 6000 szavas cikkel ajándékozott meg, melynek címe A kapitalista teória és a kontextus szubtextuális paradigmája volt, „írta David I. L. Werther és Rudolf du Garbandier, Cambridge University, Department of English”. (Költői igazságszolgáltatás, hogy épp Cambridge volt az, amely érdemesnek tartotta Jacques Derridát arra, hogy kitüntetést adományozzon neki.) íme, egy tipikus mondat ebből a lenyűgözően magasröptű műből:

Ha megvizsgáljuk a kapitalista teóriát, választás elé kerülünk: vagy elutasítjuk a neotextuális materializmust vagy arra a következtetésre jutunk, hogy a társadalomnak objektív értékrendje van. Ha a dialektikus deszituacionizmus továbbra is fennáll, választanunk kell a habermasi diskurzus és a kontextus szubtextuális paradigmája között. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az alany egy textuális nacionalizmusba kontextualizálódik, amely az igazságot realitásként foglalja magában. Bizonyos értelemben a kontextus szubtextuális paradigmájának premisszái arra utalnak, hogy a realitás a kollektív tudattalanban ered.

Látogassák meg a Posztmodern Generátort! A véletlenszerűen összeállított, szintaktikailag helyes nonszensz végtelen tárházába jutnak, ahol a szövegeket csak az különbözteti meg a valódiaktól, hogy ezeket sokkal szórakoztatóbb olvasni. Naponta több ezer cikket is előállíthatunk, melyek mindegyike egyedi és publikálható, és

megfelelő mennyiségben el van látva számozott hivatkozásokkal. A kéziratokat nyújtsák be a Social Text szerkesztői kollektívájának, három példányban, kettes sorközzel nyomtatva.

Ami a nehezebb leckét illeti, tudniillik, hogy a valódi tudósok számára visszaszerezzük a bölcsészet- és társadalomtudományi karokat, Sokal és Bricmont, Gross-szal és Lewitt-tel karöltve, megértő és barátságos módon már megtették az első lépéseket a tudományos világ nevében. Reméljük, mások is követik majd őket.